

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 70 Nisan 2020 & Volume: 13 Issue: 70 April 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.4090

TÜRKİYE'DE VARLIK VERGİSİ UYGULAMASI VE SONUÇLARINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE APPLICATION AND RESULTS OF THE WEALTH TAX IN TURKEY

Ercan KARAKOÇ*
Senem CİVGİN**

Öz

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen harbin neden olduğu ekonomik sıkıntıları ciddi şekilde yaşamış ve hükümet tedbir amacıyla yeni gelir kaynakları bulmak zorunda kalmıştı. Bu bağlamda, önceleri Millî Korunma Kanunu kabul edilmiş, Ekmek Karnesi uygulaması tatbik edilmişti. Fakat ülkenin içinde bulunduğu mali darboğaz aşamadığından özellikle gayrimüslim servet sahiplerinden bir defaya mahsus olmak üzere bir tür olağanüstü gelir vergisi alınması yoluna gidildi. Varlık Vergisi olarak adlandırılan bu verginin hangi şartlarda alındığı, nasıl uygulandığı, neden kaldırıldığı ve sonuçları bu çalışmada ele alınmıştır. Çalışma kaleme alınırken TBMM Zabıt Cerideleri, Cumhuriyet Arşivi, *Resmî Gazete* ve döneme ait gazeteler ile uygulamaya tanıklık edenlerin hatıralarından yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Varlık Vergisi, İkinci Dünya Harbi, Savaş Ekonomisi, Azınlıklar, Gayrimüslim.

Abstract

Although Turkey was not involved in the World War II, the country was seriously influenced by the economic hardships of the war and the Turkish Government had to find new financial resources as a precaution. Thus, at the first place, Turkish National Security Law was enacted and Bread Rationing was taken into effect. However, as the economic problems could not be overcome, an extraordinary one-time capital tax was levied particularly on the Non-Muslim wealthy people. The collection, application, abolishment and outcomes of this tax which was named as the Wealth Tax has been examined in this study. The Republic Archives, Grand National Assembly Parliamentary Minutes, the Official Gazette, other newspapers of the era have been studied as well as the memoirs of the witnesses of the application of the Wealth Tax.

Keywords: Wealth Tax, World War II, War Economy, Minorities, Non-Muslims.

* Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, e-mail: ekarakoc@yildiz.edu.tr
** Dr., e-mail: snm.cvgn@hotmail.com

Giriş

Almanya'nın, Polonya'ya saldırmasıyla (2 Eylül 1939) başlayan İkinci Dünya Harbi, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası üzerinde kurulmuş olan Türkiye için oldukça sıkıntılı geçecek altı yıllık bir dönemin başlangıcı oldu. Türkiye, izlediği denge politikası ile savaş dışı kalmayı başarmışsa da jeopolitik konumu nedeniyle sürekli savaşa hazır olmak zorundaydı (Deringil, 2009). Bu durum ise beraberinde savaş ekonomisi çerçevesinde olağanüstü ekonomik tedbirler almayı gerekli kılmıştır. Bu minvalde alınan tedbirler arasında yer alan, sermaye transferi ve azınlıklara baskı gibi çeşitli yönleriyle halen tartışılan uygulamalardan birisi de 11 Kasım 1942'de kabul edilen Varlık Vergisi Yasası olmuştur.

Türkiye, İkinci Dünya Harbi'nin başlangıcına kadar geçen on altı yıllık zaman zarfında Trablusgarp, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve kazanılan İstiklal Harbi ile nihayete eren savaşlar silsilesinin neden olduğu ağır tahribatı onarmak ile meşguldü. Lozan Barışıyla hem bağımsızlığını kabul ettirmiş hem de yüzyıllardır ekonomisini prangalar altına alan kapitülasyonları kaldırmıştır. Ardından siyasi, toplumsal, eğitsel, kültürel ve hukuki alanlarda çok yönlü devrimlerle çağdaş Türkiye'nin temelleri atılmıştır. Barış zamanında ekonomi alanında nasıl bir mali idarenin takip edileceği, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi'nde ele alındı. Sağlam ekonomi düsturu çerçevesinde denk bütçe ve düzgün ödeme prensipleri bu dönemdeki ekonominin temel şiarını oluşturdu (Kuruç, 2012, 273).

Dünya genelinde yaşanan 1929 Ekonomik Buhranının neden olduğu istikrarsızlık Türkiye'ye de sirayet etmiş ve bu sıkıntılı koşullar altında 1932 yılı itibarıyla ekonomi alanında özel sektörün sermaye ve yüksek teknoloji açısından yetersiz olduğu durumlarda yatırımların bizzat devlet eliyle yapılması demek olan Devletçilik ilkesi uygulanmaya başlanmıştı (Boratav, 2006, 137). Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kuruldu (3 Ekim 1931). Dokuma, maden, selüloz seramik ve kimya alanında sanayi tesisleri kurulmasına yönelik yatırımlar yapılması amacıyla 1933'te Sümerbank açıldı. Özellikle devlet yatırımları öne çıkarılarak sanayileşmeyi amaçlayan kararlarıyla bilinen Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934'te uygulanmaya başlandı (İnan, 1972). Türkiye'nin yeraltı zenginliklerini işletmek, sanayinin ihtiyacı madenleri, endüstriye ilişkin hammaddeleri ve enerjiyi üretmek ve bunun için gerekli sermayenin toplanacağı her türlü bankacılık işlemlerini yapmak amacıyla 1935'te Etibank kuruldu. Aynı yıl madenlerin jeolojik yöntemlerle planlı olarak araştırılması ve işletilmesi için Maden Tetkik Arama Enstitüsü açıldı. 1938'de de küçük esnafa ve sanatkârlara uygun koşullarda kredi desteği sağlamak amacıyla Halk Bankası hizmete açıldı. Kuruluşundan II. Dünya Savaşı'na kadarki dönemde devlet bütçelerinin gelir ve gider kalemlerinin durumu ise şöyledi (Kayra, 2013, 252):

Yıl	Gider/TL	Gelir/TL	Açık/Fazla
1923	111.271.45	105.926.111	-5.345.034
1924	138.416.828	131.628.038	-6.788.790
1925	170.391.263	201.449.722	+31.058.459
1926	180.363.257	172.186.885	-8.176.372
1927	202.239.236	198.951.159	-3.288.077
1928	222.030.788	201.132.997	-20.897.791
1929	224.143.619	213.367.35	-10.776.260
1930	217.451.343	210.129.655	-7.321.688
1931	165.227.843	181.861.013	+16.633.171
1932	186.816.681	212.011.107	+25.194.426
1933	174.296.035	173.608.829	-687.206
1934	207.277.524	228.858.736	+21.581.212
1935	231.391.323	259.589.193	+28.197.870
1936	271.078.532	252.402.010	-18.676.522
1937	314.170.811	287.183.747	-26.987.064
1938	322.933.849	303.888.954	-19.044.895

Bu dönemde sanayileşme yolunda şeker, kâğıt, seramik, dokuma, cam ve kimya gibi alanlarda toplam 16 fabrika açılmıştı (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973, 155). Yönetim, I. Planın süresi dolmadan

sanayinin gelişmesinin yanı sıra özel sektör ile tarım kesiminin de büyümesini hedefleyen ve üç siyah olarak bilinip “demir, çelik, petrol” şeklinde formüle edilen II. Sanayi Planını hazırlanmaya başlamış, plan dâhilinde ülke genelinde 100 fabrika kurmayı hedeflemişti. Ancak II. Dünya Savaşı’nın başlaması sebebiyle bu plan uygulanamamıştı (İnan, 1973). Bu çalışmalara paralel olarak demiryollarının millileştirilmesine önem verilmiş ve Anadolu’daki demiryolu ağının uzunluğu 4.559 km.’den 7.148 km.’ye ulaşmıştır. Tarım alanında ise çiftçinin ürünü için fiyat destekleri sağlanmış ve depolama için gerekli olan siloların yapımına ağırlık verilmiştir. Aşar vergisi kaldırılmıştı. Dış ticaret politikasında da önemli değişiklikler yapılmış 1930’da çıkarılan Türk Parasının Değerini Koruma Kanunu kapsamında hükümete gerekli olduğunda ithal edilecek malların türünü belirleme yetkisi verilmişti. Ayrıca çeşitli ülkelerle ikili ticaret anlaşmaları yapılmış ve dış ticaret hacminin büyük bölümü bu ülkelere kaydırılmıştır. Böylelikle; Türkiye’nin dış ticaret dengesi 1938 yılı hariç sürekli fazlalık vermiştir. Dış ticaret dengesini gösteren tablo aşağıdaki gibidir (Dokuyan, 2014, 26).

Yıllar	İhracat/Milyon Dolar	İthalat/Milyon Dolar	Fark/Milyon Dolar
1930	116,5	113,5	3
1932	77,9	66,2	11,7
1934	70,8	66,9	3,9
1936	90,6	71,2	19,4
1938	11,5	11,54	-3,9

Kısaca Millî Mücadele sonrasında tam bağımsızlığın ve kalkınmanın en önemli şartlarından birinin ekonomik bağımsızlık olduğu düsturu ile hareket eden Türk Devleti, 1923’ten 1939’a kadar izlediği ekonomik programlar ile iktisadi alanda gelecek vadeden olumlu bir atmosfer oluşturmuştu. Ancak Türkiye’nin iktisadi alanda yakaladığı bu ivme, II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla sekteye uğramış ve devlet zorlayıcı şartlar altında sert tedbirler alma yoluna gitmiştir.

II. Dünya Savaşı’nın Başlangıcından 1942 Yılına Kadar Türkiye Ekonomisine Genel Bir Bakış

İkinci Dünya Savaşı başlarken Türkiye’nin genel görünümü ana hatlarıyla şöyleydi: Nüfusu 17.820.950 ve yıllık nüfus artış oranı %1 idi. Nüfusun yaklaşık %25’i kentlerde, %75’i köylerde yaşıyor ve 13,5 milyonu tarım sektöründe çalışıyordu. Okuryazar oranı ise %24 idi (Baran, 1998, 227). 18 milyona yaklaşan nüfusun geliri cari fiyatlara göre yıllık 34 milyar liraydı. Bu gelirin sektörel dağılımı ise şöyleydi (Kayra, 2018, 32-33):

Sektör	Oran
Tarım	%46
Sanayi	%16
Hizmet	%38
Toplam	%100

Söz konusu veriler, II. Dünya Savaşı’nın başlangıcında ekonomik olarak kendi kendine yetmeye çalışan Türkiye’nin -her ne kadar sanayileşme yolunda adımlar atılmış olsa da- bir tarım ülkesi olduğunu göstermekteydi. Bu dönemde devletin kararlılıkla üzerinde durduğu “denk bütçe” prensibi, özellikle savaş hazırlıklarına yönelik harcamalar dolayısıyla zedelenmiş ve bütçe zamanla açık vermeye başlamıştı. 1939’da 390 milyon TL olan harcamalar, 1942’de 900 milyona yükselmiş ve bütçe 1942 yılında 90 milyon açık vermişti. Savaş sürecinde giderlerin karşılanamaması üzerine dış borçlanma yolu tercih edildi. Nitekim Sovyetler Birliği, Almanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerden borç alınmış (Yavuz, 2009, 210); Amerika’dan de ödünç verme, kiralama yöntemi ile 95 milyon USD savaş malzemesi tedarik edilmişti (Oran, 2013, 411). Ordunun masrafları ve seferberlik koşullarından dolayı ortaya çıkan olağanüstü harcamaların oluşturduğu giderler için emisyon (devletçe piyasaya para, pay senedi, tahvil çıkarma) kullanılmıştı (Coşar, 2003, 4). Ayrıca üretici durumundaki nüfusun büyük bölümünün silahaltına alınmasıyla tüketici nüfus artmış, üretim azalmış, para arzındaki hızlı artışı dengeleyecek miktarda üretim yapılamadığından enflasyon yükselmişti. Bu bağlamda gittikçe zorlaşan ekonomik şartları düzenleyebilmek için 18 Ocak 1940 tarihinde

Millî Korunma Yasası çıkarıldı (Resmi Gazete, 26 Kânunusani 1940, 13213-13216). Kanunun genel çerçevesini çizen 1. maddesi şöyledi (Düster, 26 Ocak 1940, Tertip 3, c. 21, 274):

“Fevkalade [Olağanüstü] hallerde [durumlarda] Devletin bünyesini iktisat ve millî müdafaa bakımından takviye maksadıyla İcra Vekilleri Heyetine, bu kanunda gösterilen şekil ve şartlar dairesinde vazife salâhiyetleri verilmiştir.”

Kanunla Bakanlar Kuruluna geniş yetkiler verilmişti. Bu doğrultuda hükümet, fiyatları denetleyebileceği; üretilecek ürünün miktarını saptayabileceği; ihtiyaç halinde fabrikalara, madenlere ve stoklara el koyabilecekti. Aynı zamanda kanunun uygulanabilmesi için hükümete hususi kurumlar kurabilme yetkisi verilmişti. Bu bağlamda İlaş Müsteşarlığı, Millî Korunma Kontrolörleri, Ticaret Ofisi ve Petrol Ofisi gibi örgütler teşkil edilmiştir. Kanunun uygulanması sürecinde daha önce kaldırılan aşar vergisine benzetilebilen toprak mahsulleri vergisi 1 Haziran 1941’de alınmaya başlanmıştı. Tarım ürünleri üzerinden %10 oranında alınan bu verginin yanı sıra çiftçinin zorunlu tüketimi haricinde kalan tarım ürünlerine el koyulmuştu. Benzer uygulamalar piyasadaki yağlara, hububata ve bakliyata el koyulmasıyla devam etmiştir. Ardından temel tüketim mallarından olan ekmek için karne sistemine geçilmiştir. O günlerde yaşanan ekonomik sıkıntıları ve ekmek kıtlığını Şevket Süreyya Aydemir şöyle anlatmaktadır (Aydemir, 2016, 212):

“Gerçekten memleketin içinde bulunduğu ekonomik koşullar kötü idi. Her sabah güneş doğarken gözünü yeni güne açan her vatandaş, o gün sofrasına bir dilim ekmek koyup koyamayacağını ve ordunun yönetim mevkisinde görevli her komutan, o gün askerine ne yedireceğini, yemsizlikten kırılan hayvanlarına bir avuç yem bulup bulamayacağını, uçaklar için kaç günlük benzin ve motorlu araçlarına kaç tane yedek lastik bulabileceğini kaygıyla düşünüyordu. Mesela İzmir’de olduğu gibi palamut ve küspenin ekmeklik una karıştırılması zorunda kalınıyordu. Hentüz savaşa katılmadığımız hâlde dünyadan fiilen kopmuş gibiydik.”

Bu dönemde ekmek karnesinin uygulanma süreci de şöyle yürütülmüştür: Öncelikle 18 Şubat 1941’de Ankara, İstanbul ve İzmir’de tek-tip ekmek uygulaması başlatıldı. Buna göre 100 kilogram buğdaydan 84 ile 86 kg arasında un elde edilecek ve bu una % 15 oranında çavdar eklenerek ekmek yapılacaktı (BCA, Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı, 030.18.01/12.941.19). Ancak bu tedbirle istenilen tasarruf sağlanamadığından 13 Ocak 1942 tarihi itibarıyla ekmek karnesi uygulamasına geçildi (Resmi Gazete, 19 Kânunusani 1942, 2160-2161; Bakar, 2013; Gökbunur-Kahriman, 2014).

Millî Korunma Kanunuyla enflasyonu ve istifçiliği önlemek, halkın ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amaçlanmış, ancak başarılı olunamamıştı. Bu yıllarda ülkenin ekonomik göstergeleri ise şöyledi (Oran, 289-390).

Yıllar	Cari Fiyatlarla GSMH (milyon TL)	Enflasyon (TEFE) (%)
1939	2.063,01	1,3
1940	2.403,4	25
1941	2.992,3	38,5
1942	6.195,9	93,7

Tabloda, Gayri Safi Millî Hasıla’nın ve enflasyonun (TEFE; Toptan Eşya Fiyat Endeksi) her yıl arttığı, bu artışın özellikle 1941’den 1942’ye geçildiğinde ciddi bir boyuta ulaştığı görülmektedir. Bu noktada enflasyon artışı ile GSMH’nin büyümesi arasında pozitif bir nedensellik bağının olduğunu düşünmek yanlıcıdır. Çünkü o dönemde enflasyon oranının birden bire fırlamasının sebebi, dönemin ticaret bakanının Ege Bölgesi’ne yaptığı bir ziyaret sırasında fiyat denetiminin kaldırılacağını ve fiyatların serbest bırakılacağını ifade etmesidir. GSMH’deki büyüme de yüksek orandaki enflasyondan kaynaklanmaktaydı. Bir diğer ifade ile yüksek enflasyonun hâkim olduğu ekonomideki büyüme de yapay bir büyümeydi. Söz konusu dönemde mevcut vergi sistemi üzerinde bazı reformlar yapılması planlanmış ve Maliye Bakanlığı çalışanlarınca 12 Aralık 1941 tarihli bir rapor hazırlanmıştı. Rapor, fiiliyattaki 2395 sayılı kazanç vergisi kanununda yapılacak değişikliklerle yeni bir vergi modeli öneriyordu. Bu model, vergi ödemekte olan beyannameli mükelleflerin sayısının artırılmasını; mükelleflerden 1 Ocak 1939’dan sonraki gayrimenkul alış ve satışlarının yasal faizleri düşüldükten sonra %50 oranında olağanüstü vergi alınmasını teklif ediyordu. Ancak bu öneri kabul edilmemişti (Mütercimler, 2010, 80).

Varlık Vergisine Uzanan Süreç ve Kanunun Kabulü

Dönemin Başbakanı Dr. Refik Saydam’ın aniden vefatı üzerine Hariciye Vekili Şükrü Saracoğlu, İnönü tarafından hükümeti kurmakla görevlendirildi ve yeni kabine oluşturuldu (Saracoğlu Hükümetleri

Dönemi: 9 Temmuz 1942-7 Ağustos 1946). Saracoğlu, Saydam'ın sıkı denetimli devletçi politikasını gevşeterek serbest piyasacı bir ekonomi modeli tatbik etmeye başladı. Bu yöntem değişikliğinin, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıya bir çözüm getireceğini düşünüyordu fakat enflasyon ve fiyatlarda beklenen düşüş sağlanamadı. Hatta ülke genelinde istifçilik, karaborsa ve vurgunculuk daha da arttı. Yaşanan bu süreçte bir tarafta kolaylıkla zenginleşen varlıklı ve sayıca küçük bir sınıf diğer tarafta ise maaşlı işçi ve memurlar ile küçük üretici çiftçilerden müteşekkil nüfusça kalabalık bir sınıf ortaya çıktı. Yine bu dönemde azınlıkların, özellikle Yahudilerin hayat tarzları eleştiri konusu oluyordu. Örneğin Orhan Seyfi Orhon; bir yazısında Yahudilerin önceleri mütevazı bir yaşam sürerken, sonraları gösteriş meraklısı ve israfçı bir tutum sergilediklerini belirterek bu durumun Türkleri rahatsız ettiğini vurguluyordu (Akbaba, 23 Nisan 1942; Tasviri Efkâr, 1 Temmuz 1942, 20 Ağustos 1942, 9 Eylül 1942).

Bu şartlar altında gelir ve servet dağılımını dengelemek, enflasyonu düzenlemek ve savaş koşullarında artan harcamalara kaynak oluşturmak için Hükümetçe yeni bir vergi kanununun çıkarılması hususu üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda Başbakan Saracoğlu, çıkarılması tasarlanan verginin amacını TBMM'de şöyle açıklıyordu (Aydın Tarihi, Kasım 1942, 41):

"Bu kanun ile takip ettiğimiz hedef, tedavüldeki paraları azaltmak ve memleket ihtiyaçlarımıza karşılık hazırlamaktır. Bu böyle olmakla beraber bu kanunun tatbikinden Türk parasının kıymetlenmesi, mukteditler üzerinde toplanan halk buğzunun silinmesi, vergileri ödemek için bizzarure satışa çıkarılacak malların fiyatlarında bir itidal husule getirmesi gibi tâli faydaların tahassül etmesi de imkân haricinde addedilemez."

Bu ifadeleri Varlık Vergisinin çıkarılma nedeninin resmî yönünü yansıtmaktaydı. Ancak verginin örtülü bir gayesi daha vardı. Bunu yine Saracoğlu, CHP'nin gizli oturumundaki konuşmasında şöyle dile getirdi (Aktar, 2014, 148):

"Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz."

Yukarıda verilen ifadeleri destekleyen bir diğer örnek yine Şükrü Saracoğlu'yla ilgiliydi. Nitekim, CHP İstanbul İl Başkanı Suat Hayri Ürgüplü'nün anılarında ifade ettiğine göre Varlık Vergisinin encümünde tartışıldığı günlerde Başbakan Saracoğlu ve Maliye Bakanı Fuat Ağralı; İstiklal Savaşı'ndaki özveriyi andıran bir fedakârlığın zorunlu olduğunu açık ve net bir şekilde ifade ediyor; Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ile İzmir'den yeteri kadar yardım alınmadığını, şimdi de bu iki şehirden özveri beklediğini dile getiriyorlardı (Hürriyet, 27 Aralık 1982).

Yine bu dönemde savaş ekonomisi çerçevesinde hareket eden birçok ülkede yapılan vergilendirmeye benzer bir uygulamanın tatbik edileceği ve sermaye sahiplerinden kazanç vergisi alınacağına dair düşünceler Mecliste de sık sık dile getiriliyordu (Akar, 1992, 21-25; Pur, 2007, 327-337). Öyle ki Saracoğlu; 1 Kasım 1942 tarihli meclis konuşmasında öncelikle ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı durumu özetleyerek fiyatların çok yüksek seviyeye ulaştığını, sabit ve dar gelirliilerin temel ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma geldiklerini, buna karşın bir grup insanın ise savaş şartlarını kendi lehlerine bir fırsat olarak değerlendirip haksız kazançlar elde ettiklerini ifade etmişti. Yine Başbakan, bu olumsuz şartlar altında ayakta kalma mücadelesi veren ve durumu kötüye giden 1.800.000 kişiye devlet tarafından yardım edildiğini de dile getirmişti. Saracoğlu, bu giriş konuşmasının akabinde ekonomik sıkıntının giderilmesi için bir defaya mahsus olarak varlık vergisi alınacağını da bilgisini verdi.

Başbakanın söz konusu bu konuşmayı yaptığı gün Cumhurbaşkanı İnönü de yaşanan sıkıntıları menfaatleri için kullanan çiftlik ağalarının, fırsatçılık yapan ticaret erbabının, zorluklardan politik çıkar devşiren siyasetçilerin ülkeye zarar verdiklerini ve bunlara kesinlikle izin verilmeyeceğini ve gerekli önlemlerin alınacağını belirtiyordu (TBMMZC, 1 Kasım 1942, 6. Devre, c. 28, 4. İctima, 1. İnikat, 4-6).

Dönemin siyasi aktörleri Varlık Vergisi'ne dair ipuçlarını bu şekilde ortaya koyarken halk nezdinde verginin meşruluğunu sağlamak ve kamuoyu oluşturmak için basın aracılığıyla Varlık Vergisi lehinde bir atmosfer yaratılmak isteniyordu. Bu bağlamda özellikle 1942 sonbaharından itibaren gazetelerde Varlık Vergisi ile ilgili pek çok habere rastlanmaktadır. Söz konusu haberlere ilişkin şu örnekler verilebilir: Cumhuriyet yazarı Yunus Nadi, 2 Kasım 1942 tarihli makalesinde İnönü'nün Meclis açılış konuşmasına değinerek verginin nedenleri üzerinde durmuş ve mümkün olsa teneffüs edilen havayı dahi ticari bir meta haline getirecek beş yüz kadar fırsatçının açgözlülüğünden ve ihtirasından söz etmiştir. Aynı tarihli Akşam'dan Necmeddin Sadak; yazısında savaşın halka çok ağır geldiğini, bu durumun toplumdaki bazı insanlar tarafından bilindiğini fakat bunlar devlete yardım etmek yerine kendi hırslarının peşinden gittikleri için onlardan bir kazanç vergisi alınmasının mecburi olduğunu vurgulamıştır. 4 Kasım 1942'de Yeni Asır'da Şevket Bilgin; milletin vurguncuların sömürüsüne maruz bırakılmayacağını, vurgunculara karşı gerekli tüm

tedbirlerin alınacağını belirtmiştir (Aydın Tarihi, Kasım 1942, 59). 10 Kasım 1942'de CHP'nin gazetesi *Ulus*'un başyazarı Falih Rıfki Atay, Atatürk'ün yokluğunun dördüncü yılında eğer Atatürk hayatta olsaydı mevcut şartlarda İsmet İnönü gibi davranırdı, mealinde bir yazı yazmıştır. Bu şekilde Varlık Vergisi'ne hazır bir kamuoyu oluşturulurken CHP milletvekili olan yazarlar aracılığıyla CHP politikasının meşruluğu, Atatürk üzerinden sağlanmak isteniyordu.

Bu bağlamda Kanun ile ilgili tasarı 9 Kasım 1942'de Başbakanlıkça Meclise sunuldu. Yasa'nın amacı şu şekilde ifade ediliyordu:

"Bu kanun layihasında gelir ve varlık sahiplerinin varlıkları ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere fevkalade bir mükellefiyet tesis olunmaktadır. Vergi; kazanç ve gelir sahiplerini, daha ziyade iktisadi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek yüksek kazançlar elde ettikleri hâlde kazançları ile mütenasip derecede vergi vermeyenleri istihdaf etmekte ve içinde bulunduğumuz fevkalade vaziyetin icap ettirdiği fedakârlığa, bunları da kazanç ve kudretleriyle mütenasip bir derecede iştirak ettirmek maksadını gütmektedir."

11 Kasım 1942'de Bağımsız Grup Başkan Vekili Ali Rıza Tahran, ardından Refik İnce ve Muhittin Pars Varlık Vergisi hususundaki olumlu görüşlerini beyan etmişlerdi. İstanbul milletvekili ve Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir de ülke ekonomisinin kötü durumu üzerinde durarak verginin gerekliliğini dile getirmişti (TBMMZC, 11 Kasım 1942, 6. Devre, c. 28, 4. İçtima, 3. İnikat, 21-29).

Varlık Vergisi, Meclisteki 429 vekilin 350'sinin iştiraki ile yapılan oylamada oy birliğiyle kabul edildi (Resmi Gazete, 12 Kasım 1942, 1-2; BCA, 30.18.1.2/100.110.17). Oylamaya katılmayan vekiller vardı ve bunlar arasında Hüseyin Cahit Yalçın, Fethi Okyar, Reşat Nuri Güntekin, Falih Rıfki Atay, Celal Bayar, Hasan Ali Yücel, Halil Mentеше ve Mahmut Esat Bozkurt gibi isimler bulunuyordu (TBMMZC, 11 Kasım 1942, 6. Devre, c. 28, 4. İçtima, 3. İnikat, 33-35). Falih Rıfki Atay'ın, yazılarında Varlık Vergisi'nin haklılığını hararetle bir biçimde savunmuş olmasına karşın oylamaya katılmaması dikkate değerdi.

Varlık Vergisi'nin Uygulanışı ve Kanunun Yürürlükten Kaldırılması

Varlık Vergisi Yasası yürürlüğe girmeden önce Maliye Vekâletince defterdarlıklara yazı gönderilmişti. Yazıda kısa süre içinde olağanüstü kazançlar elde edildiği belirtilmiş, bu tür kazançlarla servet sahibi olanların vergiye tâbi tutulabilmesi için söz konusu şahısların belirlendiği cetvellerin hazırlanması istenmişti. İrat ve Servet Müdürlüğü de servet sahiplerinin isimlerini, adreslerini, meslekleri ile savaş öncesindeki ve o andaki servet durumunu gösteren çizelgeler hazırlamıştı. Bu çizelgeler Ankara'ya gönderilmiş, ardından cetvellerdeki şahıslar M (Müslim) ve G (Gayrimüslim) olarak gruplandırılmışlardır. Sonrasında bu gruplandırmaya D (Dönmeler) ve E (Ecnebler) de dâhil edilmiştir. Mükelleflerin gelir miktarlarına göre sınıflandırılması yerine dinî ve etnik özellikleri göz önüne alınarak gruplandırılmaları bir nevi fişleme uygulamasıydı. Söz konusu cetvellerin talep edilme tarihi ise Varlık Vergisinin uygulanması sürecinde İstanbul defterdarlığı vazifesini yapan Faik Ökte'ye göre 12 Eylül 1942'dir.

Verginin yasalaşmasından sonra komisyonlar kurulup mükellefler ve ödemekle yükümlü olacakları vergi miktarları tespit edilecektir. Bu doğrultuda öncelikle her şehirde komisyonlar kurulmuş ve hızlıca vergiler belirlenmeye başlanmıştır. Komisyonların teşkili ve faaliyetleri bağlamında örnek olarak İstanbul komisyonları verilebilir. Burada üç komisyon oluşturulmuş ve bu komisyonlardan birinci komisyon vali Lütfi Kırdar, defterdar Faik Ökte, ticaret odasından Mithat Nemli ve Nuri Dağdelen, belediye azasından Bican Bağcıoğlu, Tevfik Amca ve Ferit Hamal'dan müteşekkildi. Komisyonun çalışmaları hakkında Faik Ökte şu bilgileri veriyordu:

"Komisyondaki âzânın hemen hepsi koyu partili idi. İçlerinden Mithat Nemli ile Nuri Dağdelen'in büyük mükellefler hakkında müspet bir fikri vardı. Bu iki âzâ bize gerçekten faydalı oluyorlardı. Ekseriya onların gözüne bakıyorduk. Bican, Amca, Hamal daha ziyade müfrittiler. Estimatörlerin rakamlarını daha ziyade yükseltiyorlardı. Muhtelif mükelleflerin mal varlığı hakkında fikir beyan ederken 'Milyon, Milyon!' diyen Hamal'a Lütfi Kırdar'ın kızarak 'Ferit Bey Ferit Bey insaf edin insaf! Bu heriflerin hepsi mi milyoner? İçlerinde 900.000 liralık kimse yok mu?' diye bağırdığını şimdi dahi duyuyorum."

Komisyonun, çalışmalarını on beş gün içinde tamamlamak zorunda olması vergi miktarlarının sağlıklı biçimde belirlenmesini engelliyordu. Keza çalışmalar esnasında keyfiyete bağlı tespitler, adam kayırmalar ve suistimaller de oluyordu. Bu bağlamda Faik Ökte'nin anılarında ifade edilen örnekler şöyledir (Ökte, 1951, 86-95):

"Bican, yalvararak Beyoğlu'nda büyük bir G bakkaliyesinin vergisini indirtti. Sonradan kendisinin bu bakkaliyeye ortak olduğunu söylediler..."

Devlet Şurasında Hazine aleyhinde açtığı çeşitli davaları zamanın ölçülerine sığmayan bir süratle kazanan Avukat İbrahim Ali'ye estimatörler 100.000 lira vergi koymuştu. [Maliye Vekâleti Teftiş Kurulu Başkanı] Şevket Adalan'ın ısrarı ile cetvel komisyona sevk edilirken rakam 200.000'e çıkartıldı. O günlerde şekerden alınan istihlak

[tüketim] vergisi dolayısıyla mükellefin şurada burada açtığı yeni bir davada sırtüstü gelen eski Varidat Umum Müdürü Müsteşarı E[sat] Tekeli'nin telefonla Ankara'dan vâki müdahaleleri neticesinde ve yine Şevket Adalan'ın ısrarıyla Komisyonunda rakam 300.000'e çıkartıldı...

Müteahhit B. H. Kori, bir iş dolayısıyla [Maliye Vekili] Fuat Ağralı ile kavga etmiş. Bu adam müteahhitler arasında nihayet bulundu. Şevket Adalan, buna o kadar sevindi ki bulan müfettişin neredeyse boynuna sarılacaktı. Çünkü Kori'ye varlık vergisi tarhi inkân altına alınmış oluyordu. Tabii derhal Ankara'ya telefon edildi. Müjde haberi yetiştirildi. Kori'ye büyük bir vergi, galiba 90.000 tarh olundu.

Beyoğlu'nda Terzi İzzet Ünver bir harp zengini olarak mütalaa ediliyordu. Ünver aynı zamanda Lütfi Kırdar'ın da terzisiydi. Kendisini Kırdar müdafaa etti. Ben de destekledim. Vergisini 10.000 liraya kadar indirebildik."

Benzer örnekler Anadolu'da da yaşanmıştı. Bu bağlamda Kadir Has'ın şu ifadeleri dikkate değerdir (Bali, 2012, 103):

"Varlık Vergisi toplamak için her şehirde vergi miktarını belirlemek amacıyla komisyonlar oluşturuldu. İşte bu komisyonlardan biri de Adana'da valinin başkanlığında kurulmuştu. Komisyon üyeleri, kafalarına göre vergi tahakkuk ettiriyordu. Gayrimüslimler için konulan vergi zaman zaman amacından saptırılıyordu."

Bu dönemde vergi miktarlarının tespiti için mükelleflerin servetlerinin tespit edilmesi hususunda zorluklar yaşanmış, özellikle ecnebi mükelleflerin vergi miktarının belirlenmesinde eldeki veriler kısıtlı kalmıştır. Ayrıca oluşturulan cetvellerdeki gruplar alt gruplara ayrılarak yeniden bir bölümlendirme yapılmış ve vergi oranları bu gruplandırmaya göre belirlenmiştir. Söz konusu vergi oranları da aşağıdaki gibidir:

- Anonim şirketlerde Müslim (M) ve gayrimüslim (G) ayrımı yapılmaksızın 1941 sâfi kazancından 1942 senesinin vergi ve zamları çıkarıldıktan sonra kalan miktarın yarısı kadar vergi alınacaktır.
- Fevkalade (M) grubunun vergisi son savaş senelerinde elde ettikleri tahmin olunan kazançları toplamının 1/8'i kadar olacaktır.
- Fevkalade (G) grubunun vergisi son savaş senelerinde elde ettikleri kazancın yarısı kadardır.
- Aile anonim şirketlerinde ve kollektif şirketlerde ortakların Müslim ya da gayrimüslim olmasına göre vergileri belirlenir.
- Büyük çiftçilerin vergisi, varlıklarının %5'i kadardır.
- Emlak sahibi gayrimüslimlerden fevkalade sınıfa girmeyenler, emlak gelirinin 1.500 lirası üstünde kalan kısmı kadar bir vergi vereceklerdir.
- Küçük seyyar satıcılar genellikle 500 lira vergi ile vergilendirileceklerdir.
- Aylığı 40-50 lira arası olan hizmet erbabı vergiden muaf tutulacaktır (Akar, 1992, 56).

Komisyonlar bu şekilde hızlıca çalışmalarını sürdürürken basında da komisyonların çalışmaları hakkında uyarı mahiyetinde haberler ile birlikte verginin haklı sebeplerle çıktığına dair yazılar yayımlanmaktaydı. Bu bağlamda şu örnek verilebilir: Necmettin Sadak Varlık Vergisi'nin bir inkılap kanunu olduğunu ifade ettiği yazısında komisyonların çalışmaları hususundaki endişelerini de dile getirerek "Varlık vergisi bir inkılap kanunudur. Benzeri yoktur. Vatandaşa yükleyecekleri az çok vergilerle yalnız vicdanlarına karşı sorumlu olan komisyonlar dikkatli incelemeler yapmak zorundadır" diyordu (Akşam, 7 Aralık 1942).

Akşam gazetesi başyazarı Necmettin Sadak bu yazısında Varlık Vergisi Kanunu'nu "inkılap kanunu" olarak değerlendirmekle Mustafa Kemal Paşa'nın 16-17 Ocak 1923 tarihinde İzmit'te gerçekleşen basın toplantısında ifade ettiği "inkılabın kanunu" terimine vurgu yapmaktadır. Bahsi geçen kanunun niteliği Mustafa Kemal Paşa'nın ifadesiyle şöyledir:

"İnkılabın kanunu mevcut kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe ve bizim kafalarımızdaki cereyanı boğmadıkça başladığımız yenilikçi inkılap bir an bile durmayacaktır. Bizden sonraki devirlerde de hep böyle olacaktır."

Buradan hareketle Sadak'ın; Varlık Vergisi Kanunu'nun her ne pahasına olursa olsun uygulanacağını, bu uygulamadan asla taviz verilmeyeceğini dile getirmek istediği ifade edilebilir. Yine dikkat çekici bir başka husus Necmettin Sadak'ın vergi tarhini yapan komisyon üyelerinin sadece vicdanlarına karşı sorumlu olduklarını belirtmesidir. Bu ifade ile de komisyonların herhangi bir kanuni mesuliyetleri olmayacağına işaret edilmektedir.

Basında ve toplumda hem alınması zorunlu bir vergi olarak kabul edilen hem de kısmen endişe ile karşılanan Varlık Vergisi'nin mükellefleri ve yükümlülük derecelerine ilişkin listeler 17 Aralık 1942 tarihinde ilan edildi.

İlan edilen ilk listelere göre en fazla mükellefin bulunduğu ve en yüksek miktarda vergi tarh edilen şehir İstanbul olmuştu. İstanbul dışında yüksek oranda vergilendirilen yöreler ve mükellef sayıları ile vergi miktarları şöyledir (İnan, 1982, 82):

Şehir	Mükellef	Ödenen Miktar
İstanbul	60.000	330.000.000 TL
İzmir	-	27.000.000 TL
Ankara	-	14.000.000 TL
Adana	1.057	8.500.000 TL
Çukurova	311	4.214.000 TL
Aydın	950	4.214.000 TL

Vergi miktarlarının ilanının akabinde vergi oranlarının haksız ve usûlsüz olduğuna dair pek çok itiraz yapılmış, yaklaşık olarak üç bin dilekçe TBMM'ye, dört bin dilekçe Maliye Vekâletine ve on dokuz bin beş yüz dilekçe İstanbul defterdarlığına verilmiş fakat kanunun 11. maddesi gereğince bu itirazlar olumlu sonuçlanmamıştır (Akar, 1992, 60). İtirazlara ve bunlara verilen cevaplara örnek olarak Haim Nahum'un, kardeşi Bünyamin Nahum için Maliye Bakanlığına yaptığı itiraz ve kendisine Bakanlık tarafından iletilen yanıt verilebilir. Nahum, Maliye Bakanlığına yazdığı dilekçede kardeşine tarh edilen 100.000 liralık Varlık Vergisi'nin hatalı olarak tespit edildiğini belirtip bu meblağa itiraz etmiştir. Ardından Maliye Bakanlığı 16 Ağustos 1943 tarihli ve 22102-33-139/36623 sayılı yazı ile İzmir Defterdarlığına gönderdiği cevapta Bünyamin Nahum için tespit edilen vergi miktarının hatalı olmadığı ve 100.000 liranın mükellef tarafından ödenmesi gerektiğini bildirmiştir (BCA, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 30.10.0.0/135.971.23).

Bahsi geçen itiraz noktasında dikkate değer bir hususun da Haim Nahum'un tarihi ve siyasi kimliği olduğu ifade edilebilir. Ocak 1909'da Zülfaris Sinagogu'nda yapılan seçimle hahambaşı beratını alan ve Osmanlı coğrafyasında yaşayan bütün Yahudilerin temsilcisi olan Nahum Efendi, devleti adına temaslar yürüten bir diplomat vazifesi de görmüştür. Bu bağlamda, 1918 yılında Sadrazam İzzet Paşa tarafından İtilaf Devletleri ile Osmanlı Hükümeti arasında bağlantı kurması istenmiştir. Kasım 1919'da Paris ziyareti sırasında *Le Matin* ve *Moniteur Oriental* gazetelerine verdiği demeçlerde "Anadolu ve tüm Türk halkı Mustafa Kemal ile beraberdir", "Türk Hükümeti'ne karşı eski tutumumuzu devam ettireceğiz. Yani doğruluk ve sadakat!" gibi ifadeleriyle Yahudi toplumunun Mili Mücadele yanlısı tavrını ortaya koymuştur. İngilizlerin muhalefeti karşısında görevinden istifa eden (21 Nisan 1920) Nahum Efendi, Lozan Barış Konferansı'na Türk Delegasyonu üyesi olarak danışman sıfatıyla katılmış, 1923 yılında gelen davet üzerine Mısır Hahambaşılığı görevini üstlenmiş ve bir süre sonra Mısır meclisine senatör olarak girmiştir. Bilahare sağlığı bozulan Nahum Efendi, 1960'da hayatını kaybetmiştir (Şalom, 26 Mayıs 2010 ve 31 Ocak 2018; Şimşir, 1999, 391).

Nahum Efendi örneğinde görüldüğü gibi, belirlenen vergi miktarlarına itiraz edenler olduğu gibi kendisine tarh edilen vergiyi ödeyebilmek için yetkili mercilerden yardım talebinde bulunanlar da olmuştur. Bunlardan biri Cihan Kitabevinin sahibi Mihran Acun'un kızı Aramanuş Acun, bir diğeri ise Kanaat Kitabevinin sahibi İlyas Bayar'dı. Söz konusu mükellefler 13 Ocak ve 22 Ocak 1943 tarihlerinde Millî Eğitim Bakanlığı'na yazdıkları dilekçelerinde kendilerine tarh olunan varlık vergilerini ödemek istediklerini, fakat güçlerini aşan bir meblağ olduğunu bu nedenle hem vergi miktarlarının indirilmesini hem de vergilerini ödeyebilmeleri için ellerinde bulunan kitapların bakanlıkça satın alınmasını istemişlerdi. İlgili mektuplar özetle şöyleydi:

Kanaat Kitabevi sahibi İlyas Bayar:

"...Varlık vergisi olarak tarafıma 494.500 lira tarh edildi. Borcumun 250.000 lira kadarını ödemiş bulunuyorum. Bu miktarı ödeyebilmek için sahip olduğum her şeyi sattım. Elimde sadece 50 yıldır neşrettiğim İngilizce-Türkçe Sözlük, Almanca-Türkçe Sözlük ve Türk tarihi ile ilgili kitaplar kaldı. Bu kitapların bankalar nezdinde bir kıymeti bulunmuyor, bu kıymetin tespitini tarafınıza bırakıyorum. Belirlenen fiyattan kitaplarımın tarafınızca satın alınıp borcumu karşılık olmasını rica ve istirham ediyorum."

Aramanuş Acun'un mektubundaki ifadeler:

"Savaş dolayısıyla kitapçı camiasında durgunluk mevcuttur ve birçok sektörde olduğu gibi büyük kazançlar elde edememiştir. Cihan Kitabevine varlık vergisinden 30.000 lira vergi tarh edilmiştir. Kütüphanem ve dört odalı meskenim nakde çevrilse en fazla 8.000 lira eder. Tahakkukta maddi bir hata olduğu kanaatindeyim. Elimdeki kitapları ve kitap halinde olmayan formları kese kâğıtçılara kilo ile satmam gerekecek. Ülkenin gençliği için önem arz eden bu kitapların kilo ile satılmasına gönülüm razı değildir. En azından Hükümet tarafından borcumu karşılık olarak satın alınmasını istemekteyim. Tarafıma yüklenen verginin 1.200 lirasını yatırdım. Borcumun makul seviyeye indirilmesi ve uzun bir zaman diliminde ödemem için imkân sağlanmasını rica ederim" (BCA, 30.10.0.0/144.31.13).

İtirazlar ve yardım taleplerinin yanında Varlık Vergisi'nin ilk on beş günlük ödeme periyodu da başlamıştı. O günlerde en yüksek miktarda vergi tarh edilen Barzılay ve Benjamen Vapur Kumpanyası ortaklarından Benjamen Bey vergi ödemesi hususunda yaşadıklarını şöyle ifade ediyordu:

“...kimi servetini vatan uğruna seve seve feda etmek mekiinde kalır. Bu sonuncu vazife birçok emsalimiz gibi bizim firmamıza da düşmüş oluyor. Bu hizmete ne kadar ağır olursa olsun katlanacağız” (Cumhuriyet, 17 Aralık 1942).

Gemi armatörü Pertev Benjamen Bey; 1942 yılında vergi ile ilgili sorumluluğunu, ağır olmasına rağmen yerine getirdiğini ifade ediyordu. Sonraki yıllarda hatıralarını anlattığı röportajda ise o dönemde haksızlığa uğradıklarını şöyle dile getiriyordu:

“Bize iki milyon lira vergi tahakkuk edildi. Ancak bizden fazla gemisi olan ülkenin en büyük armatörüne 50.000 lira vergi tahakkuk ettirilmişti. Toplam 19.000 tonluk 5 gemilik bir filomuz vardı. Türk ticaret filosu 100.000 tonluk idi ve 400.000 liralık vergi tahakkuk ettirilmişti... Varlık Vergisi için faiz ve gecikme cezası dâhil toplam 2.144.000 lira ödedim. Bu meblağın 500.000 lirası nakden, bakiyesi gemilerimizle ödendi” (Bali, 2012, 125).

Pertev Benjamen Bey'in bu ifadeleri Varlık Vergisi'nin tahsilatı noktasında gayrimüslimlerin yaşadıklarına dair bir örnek mahiyetindedir. Benzer bir örneği Şabat Levi'nin bir röportajında gözlemlemek mümkündür. Levi, bu röportajda kendisinin ve ailesinin Varlık Vergisi'nin alındığı günlerde yaşadıklarını özetlerken babasına ve ortağı Rifat Keribar'a 400.000 lira vergi tarh edildiğini, kendisine ise 30.000 lira vergi kesildiğini ifade ediyor. Ayrıca bu miktarın o günün şartlarında 50.000 altına, günümüzde ise 35 milyon liraya tekabül ettiğini ve bu vergiyi ödeyebilmek için bütün paralarını verdiklerini tek bir kuruşlarının dahi kalmadığını belirtiyor. Yine bu bağlamda 1942 yılında Merkez Bankası dolar kurunun ortalama 1.31 lira olmasından hareketle, Levi ailesinin ödemiş olduğu 35 milyon liralık Varlık Vergisinin 45.850.000 liraya tekabül ettiğini ifade etmek mümkündür. (Milliyet, 29 Ocak 2012; web:1).

Varlık Vergisi kapsamında gayrimüslimlerin, servetlerinin büyük bölümlerini vergi olarak ödedikleri görülmektedir. Bununla birlikte Müslüman grubunda yer alanlar da önemli vergiler ödemişlerdir. Bu konuda verilecek bir örnek isim işadamı Vehbi Koç'tur.

Vehbi Koç:

“Her ilde komisyonlar kuruldu. Bu komisyonların koydukları vergilerin itirazı, temyizi yoktu ve Türk tarihinde eşi benzeri olmayan bir vergiydi. İlk hamlede bana da 350.000 lira vergi takdir edilmişti.

O vakit Ankara ve İstanbul'da mağazalarım, Karalyan ile ortaklaşa Orhangazi'de 8.000 liraya alınmış bir köy zeytinyağı değirmeni ile Gemlik'te 40.000 liraya alınmış bir fabrikamız, bir de Anamur'da Mehmet Karamancı ve Canik Verter ile ortak bir kurşun madenimiz vardı. Buldukları bölgelerde en büyük vergiyi alabilmek için mülkiye amirleri yarışa girmişler. Gemlik'te iki fabrikanın maliyeti 48.000 lira iken 40.000 lira varlık vergisi, 100.000 liralık Anamur kurşun madenine de 200.000 lira varlık vergisi geldi.

Şuradan buradan yazılan vergiler ile bana düşen vergi milyona ulaştı. Uzun uğraşlardan sonra mükerrer vergiler yazıldığım ispat ederek bana takdir edilen varlık vergisini 600.000 liraya indirdik. Hepsini ödedik” (Koç, 1973, 69).

Bu misaller üzerinden gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında verginin takdiri hususunda bir orantısızlık olduğu ifade edilebilir. Varlık Vergisi'nin ödeme süresi sona erdiğinde vergi borcunu ödeyen gayrimüslim ve Müslümanların durumu şöyledir (Koçak, 1996, 497):

Devreler	Gayrimüslim Grubu	Müslüman Grubu
	Yatırılan Miktar/TL	Yatırılan Miktar/TL
1.Devre (18 Aralık 1942-4 Ocak 1943)	25.634.613	17.360.297
2.Devre (5 Ocak 1943-11 Ocak 1943)	7.537.812	2.023.609
3.Devre (12 Ocak 1943-18 Ocak 1943)	9.736.024	1.031.633
Toplam	42.908.449	20.415.539

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere Varlık Vergisi'nin büyük bölümünü ödeyenler gayrimüslim vatandaşlar olmuş ve böylelikle sermayenin millileştirilmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır. Bu bağlamda, devlet kanalıyla gerçekleştirilen sermaye transferine verilecek bir örnek de Beyaz Fırın'ın sahiplerinden Nathalie Stoyanof'un yaşadıklarıdır. Stoyanof Beyaz Fırın'ın ve ailesinin öyküsünü anlattığı eserde değişimin en keskin şekilde gözlemlendiği semtlerden biri olan Kadıköy'de çarşının geçirdiği dönüşümü özetlerken Varlık Vergisi'nin çarşının profilini değiştiren ilk olay olduğunu, çarşı esnafının

değişen dokuyu ve birdenbire türeyen zenginleri tedirginlik içinde izlediklerini ifade etmiştir (Stoyanof, 2004, 33-34). Stoyanof'un Kadıköy özelinde verdiği bu örneğin türevleri esasında Türkiye ekonomisinin geneline sirayet etmiş ve taşradan gelen yeni Türk ve Müslüman sermaye sahiplerinin girişimcilik beceri ve kültürüne haiz olmamaları nedeniyle, azınlıklardan boşalan yeri tam anlamıyla dolduramadıkları gözlemlenmiştir. Ekonomi alanında yaşanan bu erozyon kültürel sahaya da yansımış ve azınlıkların sayısal olarak azalmaları İmparatorluk'tan devralınan çok etnili, çok dilli, çok dinli mozaik yapıyı zedelemiştir.

Varlık Vergisi kapsamına alınan gayrimüslim ve Müslüman mükelleflerin yaptıkları ödemeler ile bunların uzun vadedeki sonuçları hususunda söz konusu tespitler yapılabilirken bir diğer mükellef grubu olan ecnebi grubunda yer alan bazı yabancıların, hiçbir ödeme yapmadığı yönünde veriler de mevcuttur. Bu bağlamda Varlık Vergisi mükelleflerinden David Pinassi'nin oğlu Aziz Pinassi'nin ifadeleri şöyledir:

"...Korku ve dehşet herkesi sarmıştı. Yabancılar ödemeyecek diye bir şayia çıkmıştı ve kiracı olduğumuz evin sahibi James Eskinizi İngiliz tebaalıydı ve önemli bir şirketi vardı. Tek kuruş ödemedi. Diğer Fransız, İtalyan gibiler de (çokları) hiç ödemediler ve Aşkale'ye de gitmediler" (Bali, 2012, 127).

Bu noktada E (Ecnebler) grubuna giren yabancıların Varlık Vergisi mükellefiyetleri ve ödeme durumları ile ilgili süreç özetle şu şekilde yürütülmüştür: E grubu mükellefler, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayan yabancı uyruklulardan oluşturulmuş ve öncelikle M grubu ile aynı oranda vergilendirilmeleri düşünülmüştür. Bu tasarının tek istisnası Mihver Devletleri tebaasından olan Museviler olmuştur. Savaş altındaki ülkelerden kaçarak Türkiye'ye sığınan Musevilere daha sonra G grubuna tarh edilen vergi oranları tatbik edilmiştir. Fakat ecneblerin vergilerinin tespiti ve tahsili hususunda pürüzsüz biçimde çalışmayı engelleyen nedenler mevcuttu. Şöyle ki; ecneblerin ikametgâh adresleri net şekilde bilinmediğinden yabancıların yaklaşık olarak %10'luk bölümü saptanabilmiştir. Yine kişilerin adlarına göre yapılan gruplandırmada bazı Rumların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı oldukları bazılarının ise yabancı ülke pasaportu sahibi oldukları görülmüştür. Bu nedenlerden ötürü bahsi geçen kişiler M grubu ile aynı oranda vergilendirilememişlerdir.

Yine verginin ilanının akabinde ecnebler bir miktar ödeme yapmışlar, ardından konsolosların araya girmesiyle E grubu mükelleflerin vergileri yeniden gözden geçirilmiştir. Yapılan düzenlemelerle Almanların, Amerikalıların, Fransızların, İngilizlerin, İtalyanların ve Sovyetlerin vergilerinde çeşitli indirimlere gidilmiştir. Yabancılar koyulan vergi ile toplanan vergiyi gösteren tablo aşağıdaki gibidir (Akar, 1992, 62-63; Koçak, 505):

	Tarh Edilen Vergi Miktarı/TL	Tahsil Edilen Vergi Miktarı/TL
Almanlar	4.241.000	3.241.000
Amerikalılar	666.000	411.000
Fransızlar	2.859.000	2.828.000
İngilizler	6.447.000	2.828.000
İtalyanlar	23.645	18.143
Sovyetler	177.000	67.250
Toplam	14.413.645	9.393.393

Varlık Vergisi mükellefi olarak değerlendirilen dört gruptan bir diğeri de dönmeler (D) idi. Dönmelerin vergisi, M grubunun iki misli olarak tahakkuk ettirilmiş; yine yapılan bir takım düzenlemeler ile dönme grubundaki bazı kimseler fevkalade gruba geçirilmiştir (Ökte, 85). Bu noktada sayıları yaklaşık olarak 30 ile 40.000 arasında olan dönme grubundaki mükelleflerin ödeyecekleri vergi miktarlarının da sağlıklı biçimde tespit edilemediği söylenebilir.

Dört ayrı grup üzerinden tespit edilen Varlık Vergisi ödemelerinin ilk aşamasının 31 Aralık 1942 tarihinde bitmesi gerekiyordu. Bayram ve hafta sonu tatilleri dikkate alınarak bu süre 4 Ocak 1943'e kadar uzatıldı. Sonrasında verginin %1 faizle cezalı olarak ödenebileceği dönem başladı. Bunu takiben %1 faizli olarak ödeme yapılabilen dönem 5 Ocak-11 Ocak 1943 tarihleri arasında tamamlandı. Sonrasında 12 Ocak-18 Ocak 1943 tarihleri arasında üçüncü devre sona erdi. Bu üç devreli ödeme süresinin sonunda ödenen vergi miktarları şöyledir (Ökte, 141):

Başlangıçta Yükümlülere Tarh Edilen Meblağ	465.384.820 TL
Vergi Borcu 10.000 TL Üzerinde Olanlardan Tahsil Edilen Meblağ	63.323.988 TL
Türkiye Genelinde Toplanan Meblağ	89.933.000 TL
Tahsilat Oranı	%20

Tahsilat oranının beklenen düzeyde olmaması, bazı mükelleflerin ödeme yapmaktan kaçınmasından bazılarının da gerçekten ödeme gücüne haiz olmamalarından kaynaklanmıştır. Vergilerin cezalı olarak ödenebileceği sürenin dolmasını takiben 21 Ocak 1943 tarihinde Tahsili Emval Kanunu'na göre mükelleflerin malları üzerinde haciz işlemleri başlatılmıştır (Aktar, 1996, 106). Bu işlemler için her maliye şubesinden bir icra memuru ve iki polisten müteşekkil ekipler kurulmuştur (Akşam Postası, 17 Son Kânun 1943). Haciz sürecinde basında çıkan yazılardan biri, mükelleflerin mallarına el koyulması hususunda resmî bakış açısını yansıtmaya açısından önem arz etmektedir. İlgili yazı şöyledir:

“Varlık Vergisi Kanunu bütün şartları ile tatbik edilecektir. Türk milleti ve köylüsü ezici yükleri asırlarca tek başına çekmiş, fedakârlık taleplerine mertçe mukabele etmiştir.

Hükümetin müracaatlarına kulak tıkamış ve geçen yıl gösterilen serbestliği ve güveni suistimal etmiştir. Bu memleket tarafından gösterilen misafirperverlikten faydalanarak zengin oldukları hâlde ona karşı bu nazik anda vazifelerini yapmaktan kaçacak kimseler hakkında bu kanun bütün şiddeti ile tatbik edilecektir” (Cumhuriyet, 21 İkinci Kânun 1943).

Bu bağlamda vergi borcunun tamamını ödemeyenlerin ya da çok az bir kısmını ödeyenlerin menkul ve gayrimenkulleri ile ev eşyalarına ve mücevherlerine haciz uygulanacaktır (Akşam, 21.01.1943). Söz konusu hacizlerden elde edilen ev eşyaları bedestenlerde satılacak, kıymetli eşya ve mücevherler ise gazetelerde ilan edilen tarihlerde açık arttırma usûlü ile satışa sunulacaktı. Söz konusu satışlara Sümerbank ve Toprak Mahsulleri gibi resmî kurumlar da iştirak edebilecekti (Akşam Postası, 17 Son Kânun 1943). Haciz işlemlerinin başladığı ilk gün 44 haciz ekibi İstanbul'da haciz işlemlerine başlamıştı. İstanbul'da ilk gün, hakkında haciz işlemi uygulananlardan bazılarının isimleri şöyleydi: İsak Varon, Razolto ve Basat Kazmirci, Rafael Kazes, Tomi Keseryan, Albert Sion, Jozef Mizrahi, Şekip Adut ve Tacir Pesah (Akşam Postası, 21-22 Son Kânun 1943).

Haciz işlemleri sonrasında icra yoluyla en fazla menkul ve gayrimenkulün satıldığı kent İstanbul idi. Bu durum Türkiye'de gayrimüslim nüfusun en yoğun olduğu kentin İstanbul olmasından ileri geliyordu. Burada haczedilen gayrimenkullerin adedi şöyleydi (Ökte 169; Aktar, 1999, 10-21):

Gayrimenkul	Adet
Ev	330
Köşk	1
Dükkân	197
Apartman	80
Arsa	190
Tarla	12
Depo	42
Han	7
Han Odası	4
Hamam	2
Fabrika	8
Fırın	5
Mağaza	5
Gemi	3
Deniz Motoru	2
Toplam	863

İcra yoluyla satılan bu malların satış fiyatları, karaborsa fiyatları ile normal satış fiyatları arasındaki bir baremde olmuş; söz konusu satışlardan Türkiye genelinde 2.700.843 TL gelir elde edilmişti. Bu uygulamanın esnekliği ise borcunun büyük bir bölümünü ödeyenlerin ve kalan borçlarını kısa bir süre zarfında ödeyeceğine dair teminat verenlerin icra işlemlerinin geciktirilmiş olmasıydı.

Yukarıda değinildiği üzere icra yoluyla satılan söz konusu malların çoğu gayrimüslim kategorisinde yer alan mükelleflere ait mallar olurken yabancı grubunda yer alan yükümlülerin gayrimenkulleri için de bazı kararlar alınmıştır. Bu bağlamda 22 Temmuz 1943'te Varlık Vergisi borçlusu olan Suriye ve Lübnanlıların da gayrimenkullerinin satışına izin verileceğine dair karar kabul edilmişti (BCA, 0.30.18/102.57.10).

Haciz ve icra işlemlerinin beraberinde borcunu ödeyemeyenlerden de tahsilat yapılabilmesi için bedenî çalışma yükümlülüğünün uygulanmasına yönelik çalışmalara başlanmıştır. Bu doğrultuda Hükümet, 4305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu'nun bedenî çalışma mükellefiyeti hususunu karara bağlayan 12 ve 13. maddeleri gereğince "Çalışma Mecburiyetinin Tatbik Sureti Hakkında Talimatnameyi" kabul etmiştir. 7 Ocak 1943 tarihinde kabul edilen talimatname iki bölüm ve 29 maddeden müteşekkildir. Söz konusu talimatnameye göre 30 gün içinde vergisini ödemeyen yükümlüler aşağıdaki sıra takip edilerek çalışma kamplarına gönderileceklerdir.

- Hiç ödeme yapmamış olanlar,
- Kısmi ödeme yapmış, fakat hacze uygun olan malzemelerini gizlemiş olanlar,
- Taşınır malını kaçırmayan ve vergisini ödeme hususunda iyi niyetli davrananlar,
- Sadece gayrimenkullerinden dolayı yükümlü olanlar.

Talimatnamenin önemli bazı maddelerinin içeriği özetle şöyleydi: Kadınlar çalışma kamplarına sevk edilmeyeceklerdi. Sakatlık ve hastalık haricinde hiçbir mükellefin çalışma yükümlülüğü ertelenmeyecekti. Elli beş yaşını dolduranlar çalışma kamplarına alınmayacaklardı (BCA, 0.30.18.01.02/101.10.19). Bu karar 20 Ocak 1943 tarihinde değiştirilerek elli beş yaşını aşanların da çalışma kamplarına alınmasının önü açılmıştır. Çalışma kamplarına sevk edilecek olanlar öncelikle toplama merkezlerine getirileceklerdi. Mükelleflerin çalışma kamplarındaki bütün masrafları kendilerine ait olacaktı. Yükümlülere çalışmaları karşılığında günde 250 kuruş ücret ödenecek, bunun 60 kuruşu iâşe masrafı olarak kesilecekti. Yükümlüler borçları bitene kadar çalışmak zorundaydılar. Mükelleflerin çalışacakları yer Nafia Vekâleti tarafından belirlenecek ve çalışma kamplarında Nafia Vekâleti memurları, yükümlülüklerin yerine getirilmesi sürecinde görev alacaklardı. Bu memurlardan mesai saatleri dışında da görev alacak olanlara ayrıca ücret ödenecekti. (BCA, 030.18.01.02/100.13.17; BCA, 030.18.01.02/109.168; BCA, 0.30.18./100.110.14; Resmî Gazete, 12 Kânunusani 1943, 4258, 4259).

Bedenî çalışma yükümlülüğünün uygulanış sürecini belirleyen bu talimatnamenin kabul edilmesi hakkında 1942 yılının son aylarında Başbakanlığa gönderilen iki dilekçeden de söz etmek yerinde olacaktır. Şöyle ki; öncelikle 13 Kasım 1942 tarihinde Millî Müdafaa Vekâleti tarafından Başbakanlığa bir dilekçe yazılmış ve burada, çalışma yükümlülüğünün ne şekilde tatbik edileceğini açıklayan bir talimatnamenin bir an önce hazırlanması talebinde bulunulmuştur. Yine bahsi geçen dilekçede Millî Müdafaa Vekâletinin çalışma yükümlülüğü hususunda yerine getirilmesi gereken vazifelerin neler olabileceğinin hızlıca belirlenmesi ve bu bağlamda kendilerinin de gerekli hazırlıkları yapmaları için talimatnamenin hazırlanmasının bir zorunluluk olduğu belirtilmişti. Benzer istekleri beyan eden bir dilekçe de 11 Aralık 1942'de Maliye Vekâleti tarafından Başbakanlığa gönderilmiştir. Burada da bir an önce bir talimatname hazırlanması gerektiği vurgulanmış ve hatta talimatnamenin ihtiyaca cevap verecek biçimde hazırlanması amacıyla Nafia, Sıhhiye ve Dâhiliye Vekâleti temsilcilerinden oluşan bir komisyonun da teşkil edilmesi önerilmişti. Bahsi geçen dilekçelere cevaben 16 Aralık 1942 tarihinde Başbakanlık tarafından Dâhiliye, Nafia, Sıhhat ve Millî Müdafaa Vekâletlerine yazılan bir yazıyla gerekli talimatnamenin ivedilikle hazırlanacağına dair bilgi verilmiş ve bu yazışmaların ardından yukarıda sözü geçen talimatname hazırlanmıştı (BCA, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 030.10.0.0/135.970.8).

Bu talimatnamenin hükümleri takip edilerek Varlık Vergisi borçlarını ödeyemeyen mükellefler için Aşkale, Erzurum ve Sivrihisar olmak üzere üç çalışma kampı belirlenmiştir. Mükellefler Aşkale ile Erzurum'da yolları ve sokakları temizlemişler, Sivrihisar'da ise yol yapımında çalışarak taş kırmışlardır (Aktar, 2011, 7-8).

Kamp noktalarının belirlenmesinin akabinde Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy tarafından İstanbul Vilayetine acele kayıtlı bir telgraf gönderilmiştir. Aşkale'ye gidecek olan ilk kafilenin sevki ile ilgili hususları içeren telgraf şöyleydi:

"İstanbul'dan sevk edilecek mükelleflerin ilk kafilesi doğruca Aşkale İstasyonu'na gönderilecektir. İlk kafileyi Aşkale Nafia Memuru Fuat Sanson teslim alacaktır. Mükelleflerin hareketleri Nafia Vekâletine ve Nafia Memuru'na bildirilecektir. Keyfiyet Erzurum Vilayetine ve Erzurum Yol Komutanlığına yazılmıştır" (Akşam Postası, 20 Son Kânun 1943).

Yapılan sevkler dokuz kabile şeklinde yapılmış, İstanbul gayrimüslimlerinden 32 kişiden oluşan ilk kabile, 27 Ocak 1943'de Haydarpaşa'dan Aşkale'ye gönderilmiştir. Esasında 32 kişilik bu ilk Aşkale listesi öncelikle 17 kişi olarak hazırlanmış, sonrasında 17 kişi için bir vagonun ayrılması uygun görülünceye kadar liste 32 kişiye çıkarılmıştır. İlk listede bulunan 17 kişinin isimleri şöyledir (Akşam Postası, 22 Son Kânun 1943):

İstefan oğlu Arşak Çuhacıyan
İstefan oğlu Mikael Çuhacıyan
İsak oğlu Samuel Varon
Arşak oğlu Yermına Varon
Haracon oğlu Mihran Yarman
Vahan oğlu Garbis Baykar
Samuel oğlu Nehma Pesa
Marko oğlu Yosef Pazalto
Yakup oğlu Şekip Adut
Hayim oğlu Gat Franko
Ruben Alaluf
Gegork Artin Topaloğlu
Yasef oğlu Leon Franci
İlya oğlu İsak Sion
Artin oğlu Hamparsom Erkman
Leon Taranto Türkaslan
Niko oğlu Yorgaki

Yukarıdaki liste yeniden düzenlenerek genişletilmiş ve oluşturulan 32 kişilik listedeki isimler Aşkale'ye gidecek ilk kabileyi meydana getirmişlerdir. Söz konusu isim listesi şu şekildedir (Akşam Postası, 30 Son Kânun 1943):

Mükellefin İsmi	Esas Borcu (Lira)	Kalan Borcu (Lira)
Mihran Yerman	-	-
Karabet Garbis Baykar	200 bin	197.300
Samoel Varon	280 bin	28 bin
Varon Yermiya	-	-
Artin Topaloğlu	210 bin	209.400
Yorgaki Miratoğlu	600 bin	536 bin
Ruben Adolf	200 bin	182.650
Leon Faraci	300 bin	265.600
Mina Kesimidis	300 bin	297 bin
Hamparson Erkman	400 bin	395 bin
Ohannes Fındıklıyan	400 bin	359.100
Nesim Yasef Kazes	210 bin	208.500
Yuda Leon Saban	300 bin	289.290
Moiz Nedim Saban	210 bin	207.570
Yakavas Papazoğlu	-	-
Hayim Viktor Benardate	200 bin	193.500
Moşe Nesim Benbasat	400 bin	352.450
Bohor Benbasat	400 bin	352.450
Nehabet Mübarekyan	300 bin	296.400
Kosti Papazoğlu	225 bin	225 bin
Hananel Davit	200 bin	199.650
Arşak Çuhacıyan	400 bin	399.200
Şekip Adut	375 bin	371 bin
Gad Franko	375 bin	374 bin
Yasef Bazalto	400 bin	352.450

Yorgi Cambazoglu	-	297 bin
Nikola Karamanoglu	-	597 bin
Mordohay Kastoryan	-	359 bin
Konstantin Kürkçüoglu	-	199.800
Setrak Vartanyan	-	390 bin
Aleksandros İstavridis	-	225 bin
Kiryako Taverekoğlu	-	198.500

Yukarıdaki listeden Aşkale'ye ilk sevk edilenlerin Ermeni, Rum ve Yahudi oldukları, bununla birlikte kendilerine tarh edilen vergi miktarının oldukça küçük bir bölümünü ödedikleri tespit edilebilmektedir. Buna ek olarak iki mükellef de borçlarını son anda ödeyerek listeden çıkarılmışlardır. Bu tip ödemeler Aşkale'ye sevk aşamasında sık sık yaşanmıştır. Bu doğrultuda verilecek iki örnek; 300.000 lira karşılığında Beyoğlu İstiklal Caddesi'ndeki Sahibinin Sesi binasının Sümerbank'a devredilmesi ve mensucat fabrikatörü Mendala'nın, fabrikasını 700.000 lira karşılığında Sümerbank'a devretmesidir (Akşam Postası, 28 İlkay 1943; Akşam Postası, 8 Şubat 1943). Bu misaller aynı zamanda sermayenin Türkleştirildiğine dair somut örneklerdir.

Aşkale'ye sevk edilen ilk kafilenin toplanma ve seyahat sırasında yaşadıklarını bir yazı dizisi biçiminde yayınlayan Feridun Kandemir; 23 Ocak 1943 tarihli "Aşkale Yolcuları Arasında: Moda-Palas Kampından, Apergis Pansiyonuna" başlıklı yazısında sevk için bekleyenlerin yaşadıklarını şöyle anlatıyor:

"İkinci vakitleri daima bomboş gidip gelen Moda tramvayında bugün nedense kadınlı erkekli ve hepsi neşeli bir kalabalık var. Güç halle bir yer bulup sıkışınca sağıma soluma bakınarak bir mana vermek istiyorum. Acaba düğün mü var? Erkeklerin ellerinde çantalar, paketler, sepetlere göz gezdiriyorum; yaz değil ki koyda yelken sefasına, yüzme yarışına yahut kıyılarda sofralar kurmaya gidiyorlar, diyeyim. Ne de güllüşüyorlar, ne de keyifli keyifli konuşuyorlar görmeniz.

Moda'da tramvaydan indik. Âlemin gezmesinden tozmasından bana ne, acele acele yürüdüm. Varlık vergisini vermedikleri için eşyaları haciz ve kendileri Moda Palas'a yerleştirilmiş olanları ziyarete vardım.

Bunları orada görmek kısmet değilmiş. Zira ben otele yaklaşırken onlar da ellerinde paketleri, polis muhafazasında Moda Palas'tan yine o sıradaki Apergis Pansiyonu'na taşıyorlardı. Aralarında biraz evvel otelde başlamış bir münakaşanın serpintisi devam ediyordu. Meğer bir gece geçirdikleri otelin hesabını görürken bazılarının cebinde -olur ya- beş liracık bile bulunmamış. Otel idaresi de kendilerinden borçlarını tasdik eden birer imzalı pusula istediği için fena halde kızmışlar:

-Beş lira için imza vermek, diyorlardı. Binlerce liralık alışverişlerde bile bir sözü kâfi görülen insanlardan beş lira... Yalnız beş lira için imza istemek... Bu bir hakarettir, kabul etmiyoruz.

Benden evvel pansiyoncu madam atıldı:

-Yer yok vallahi... Bütün odalar dolu!

-Hayır, diyorlardı; yatmaya gelmedik. Gad Franko burada mı?

-Şekip Adut'u göreceğim.

-Arşak Çuhacıyan nerededir?

-İzak Sion'a haber verir misiniz?

Salonda Türkçeden başka her dil konuşuluyor. Arada sırada bana da soruyorlar: Ne zaman yola çıkarılacağız acaba? Belli ki şimdiki halde öğrenilmek istenen en mühim sır bu (...)" (Tasvir-i Efkâr, 23 Ocak 1942).

Kandemir'in gözlemlediği bu ilk katile 27 Ocak 1943'de Haydarpaşa'dan trenle Aşkale'ye doğru hareket eder. Bu kafilenin ardından Aşkale'ye dört katile daha sevk edilir ve 22 Mart 1943 tarihinde Aşkale'de toplam 319 mükellef bulunmaktadır. Aynı gün yola çıkan 60 kişilik beşinci katile Aşkale'ye vardığında ise yeni gelen mükelleflerin burada kalabilecekleri bir yer bulunmamaktadır. Bu nedenle 22 Mart günü itibarıyla hareket eden bütün katileler doğrudan doğruya Erzurum'a sevk edilirler.

Temmuz'un ilk günlerinde Erzurum'da bulunan mükelleflerin sayısı 560'a ulaşmıştır. O günlerde Dâhiliye Vekâletinden Başbakanlığa gönderilen bir yazıda söz konusu mükelleflerle ilgili şikâyetler dile getirilmektedir. İlgili yazıda Varlık Vergisi yükümlüsü olan 560 kişinin iki okula yerleştirildiği, bunların çalıştırılmadığı, kendi işlerini almak için sokaklarda dolaştıkları zamanlarda asayiş bozucu hareketler sergiledikleri için inzibat altına alındıkları, bu durumun şehirde güvenliği zedelediği ve bir çözüm bulunması gerektiği ifade ediliyordu. Dâhiliye Vekâletinin çözüm önerisi de bahsi geçen mükelleflerin şehir dışındaki kamplara gönderilmeleri şeklindeydi. Yine bu mükelleflerin buralara yerleştirilmeleri için de 150

çadıra ihtiyaç olduğu bildiriliyor, acilen 70 çadırın Erzurum'a ulaştırılması isteniyordu (BCA, 030.10/95.90.12.).

Bu dilekçenin yazılmasından yaklaşık bir ay sonra 6 Ağustos 1943 tarihinde ise Aşkale ve Erzurum'da bulunan mükellefler Erzurum'dan Eskişehir Sivrihisar'a nakledilmeye başlanmışlardır. Aralık ayına gelindiğinde çalışma kamplarındaki mükelleflerle ilgili yeni bir karar alınarak çalışma mükellefiyeti esnetilmiştir. Başbakan'ın kendi imzasıyla Dâhiliye, Maliye ve Nafia vekâletlerine gönderdiği yazısına göre Varlık Vergisi borçlarından dolayı çalışma mükellefiyetine tâbi tutulan vatandaşların rahat ve huzurlu bir şekilde bakiye borçlarını ödeyebilmeleri amacıyla ailelerinin yanında çalışmalarına izin verilmiştir (BCA, 030.10/135.971.24.).

Bu şekilde adım adım gevşetilen çalışma yükümlülüğü ile ilgili genel veriler şöyle özetlenebilir: Kamplarda toplanan mükelleflerin 1.869'u İstanbul'dandı. Ayrıca İzmir'den 889, Bursa'dan da 100 mükellef toplama merkezine alınmıştır. Neticede Aşkale'ye sadece gayrimüslim grubundan 1.400 kişi gönderilmiş ve bunların 1.229'nu da İstanbul'dan gelenler oluşturmuştur (Ökte, 157).

Mükellef	Kişi	Vergi Miktarı/TL
Sevk için kampa alınanlar	2.057	65.464.236
Vergisi ödenen ve kapananlar	657	27.631.313
Terkin edilen vergi	1.400	37.883.223
Sevkten önce vergisini ödeyenler	-	5.407.002
Kampta vergisini ödeyenler	579	11.198.686
İşyerinde ödeyenler	57	5.276.961
Sevkten sonra icra yoluyla tahsil	-	4.990.373
Ölenlerin vergisi	21	760.291
Toplam	4.771	158.612.085

Görüldüğü üzere çalışma kampına gönderilme zorlama ve baskısına rağmen tahsil edilen vergi oranı %40 olmuş, verginin %60'ı terkin edilmiştir. Burada çalışma kampları yaptırımının tahsilata beklenildiği ölçüde katkı sağlamadığı ifade edilebilir. Çalışma kampları hususunda belirtilmesi gereken bir nokta da kamplarda bulunanların tümünün gayrimüslim olduğu ve buralardaki yaşantının göreceli olarak çok da kötü olmadığıdır. Bu bağlamda Faik Ökte'nin ilgili ifadeleri şöyleydi:

"Çalışma mükellefiyetinin M grubu mükellefleri hakkında tatbik edilmediğine işaret etmek isterim. Yine belirtmek gerekir ki çalışma kampında hayat, zannedildiği gibi meşakkatli ve güç olmamıştır. Aşkale'ye gidenler iklim dolayısıyla senenin mühim bir kısmını evlerinde, kahvehanelerde tavla, iskambil oynamakla geçirmişlerdir. Alâkadarlar hususi havale yolu ile oraya para getirmek ve rahat yaşamak yolunu bulmuşlardır. O kadar ki bu seyahatle şehir hayatındaki mücadeleler dolayısıyla bozulan sıhhatleri düzelmiş, gidenler ailelerini şaşkırtacak kadar kanlı, canlı, neşeli olarak geri gelmişlerdir" (Ökte, 154-159).

Ökte'nin Aşkale konusundaki ifadeleri ılımlı olmakla beraber, gözden kaçırılmaması gereken bir nokta da Ökte'nin bahsi geçen süreçte devlet memuru olduğudur. Bu nedenle Aşkale ile ilgili söylemlerinin tam manasıyla gerçeği yansıtmadığı düşünülebilir. Nitekim İshak Alaton, babası Vitali Hayim Alaton'un Aşkale'den dönüşünü ve o günleri şöyle anlatmaktadır:

"Babam, hali vakti yerinde bir tüccardı. Aşir Efendi Caddesi'nde iki katlı büyük mağazası olan bir pamuk ipliği ithalatçısı idi. Ankaralı olmaktan gurur duyardı. Çubuk Barajı'nda bir bayram günü Atatürk'ün yanında bir kaç dakika oturduğunu anlatırken gözleri dolardı. O günlerin tek partili politika sahnesinde görev almaya kendini hazırlıyordu. Toplumsal ilişkilere önem verirdi. CHP'nin Şişli İlçe Teşkilatında ve Halkevi'nde eğitim görevlisi idi. Bu sırada sınıftanmış, Şişhane'den Osmanbey'e taşınmıştık.

10 Kasım 1938 günü Atatürk'ü Dolmabahçe Sarayı'nda katafalkta görmeye götürülen Şişli Terakki'nin altıncı sınıf öğrencileri arasında bende vardım.

1940'lı yıllarda savaş boyunca uzun kuyruklarda bekleyip karne ile ekmek alırdık. Yokluk yılları içinde bir de üstelik varlık vergisi felaketini yaşadık. Devlet, babamdan bütün varlığının üç misli vergi ödemesini istedi. İş yeri ve evdeki eşyalarımız devlet tarafından haczedildi ve satıldı. Ödenmeyen vergi karşılığı olarak Aşkale'de sürgüne, taşkırmaya gönderildi. Dokuz ay sonra kırk bir yaşında, kalbi kırık bir ihtiyar olarak evine döndü. Güven duyduğu, hizmet ettiği, candan bağlı olduğu kendi devletinin [yaptığını] izah ve affedemedi. İçine kapandı, bir daha sıfırdan başlamayı denemedi, dünyadan erken ayrıldı" (Alaton, 2000, 68; Hürriyet, 13 Kasım 2012).

Alaton'un bu ifadeleri, babası Hayim Bey nezdinde Varlık Vergisi mağduru gayrimüslimlerin, devlete karşı duyduğu kırgınlığın ve devlet tarafından ihanete uğradıklarına dair inançlarının açık bir kanıtıdır.

Yine Aşkale'de mükelleflerin yaşadıkları zorluklar ve çalışma koşullarının ağırlığı hususunda: Çalışma saatlerinin 07.00-17.00 arasında olduğu, mükelleflerin ekmeklerini karaborsadan 80 ile 100 kuruş ödeyerek aldığı, 50 kişilik grupların küçücük odalarda kaldığı ve en önemlisi tıbbi yardımdan yoksun oldukları için hayatını kaybedenlerin olduğunu belirtmek gerekmektedir (Bali, 2017, 458). Bütün bunların yanında mükelleflerin çalışmak için gönderildikleri yerler o günün şartlarında çok kısıtlı imkânlarla sahip merkezlerdir. Örneğin; Aşkale; Erzincan ile Erzurum vilayetleri arasında, Erzurum'a bağlı ve Viran ile Çad (Yavi) isimli iki kazaya sahip bir merkezdir. Burada sadece bir halkevi binası mevcuttur. Şüphesiz İstanbul'un varlıklı ailelerine mensup kişilerin salt olarak çalışmaya gönderildikleri coğrafyanın dahi onları oldukça zorlayacağı ve yöreye uyum sağlamalarının mümkün olmadığı açıkça ortadadır.

Bunların dışında mükelleflerin çalışma kamplarına gönderilme süreci ile kesişen dikkate değer bir husus mevcuttur. Bu konu dönemin İstanbul Emniyet Müdürü Haluk Nihat Pepeyi ve Ankara Emniyet Müdürlüğü Azınlıklar 4. Şube Müdürü Selahattin Korkud'un 1943 yılının ilk aylarında Almanya'ya yaptıkları ziyarettir. Söz konusu ziyaret için izin, çalışma yükümlülüğünün yerine getirilmesi ile ilgili talimatnamenin kabulünden bir gün önce, 6 Ocak 1943'te Hükümetçe verilmiştir. Burada ziyaretin gayesi, Almanya ile Alman kontrolündeki yerlerde meslekleriyle ilgili tetkikler yapmaktır. (BCA, 030.18/102.59.5).

Gezinin güzergâhı şöyledir: Viyana, Prag, Berlin, Lahey, Brüksel, Paris, Bordeaux, tekrar Paris, Manheim, tekrar Berlin. Heyet, bu seyahatin ardından 1 Şubat'ta Sachsenhausen Kampı'nı ziyaret eder. Bu kamp Nazi Almanya'sında ölüm ve işkence kampı olarak ün yapmış bir toplama kampıdır (Agos, 9 Mart 2012). Türkiye'de Varlık Vergisi mükelleflerinin kafiler halinde Aşkale'ye gönderilmeye başlandığı 27 Ocak 1943'ten birkaç gün sonra üst düzey emniyet yetkililerince Hükümet'in isteği üzerine bu kampa yapılan ziyaret dikkate değerdir. Türkiye bu gezi ile konjonktür gereği Almanya ile aynı düzlemde politika takip etmekte olduğu mesajını vermek istemiştir.

O günlerde basında Pepeyi ve Korkud'un Almanya ziyaretinin nedeni olarak, 1921 yılında bir Ermeni komitacı tarafından Berlin'de öldürülen Talat Paşa'nın cesedinin memlekete getirilmek istenmesi gösterilmiştir. Nitekim Talat Paşa'nın naaşı 25 Şubat 1943 tarihinde İstanbul'a getirilmiştir. Bu sebeple söz konusu ziyaret esnasında bu konunun da görüşülmüş olması kuvvetle muhtemeldir.

Yine bu olaylar zincirinde Varlık Vergisi ve Aşkale bağlamında değerlendirilmesi gereken iki tarih ve atama bulunmaktadır. Bunlardan ilki, İstanbul Emniyet Müdürü Haluk Nihat Pepeyi'nin göreve atanma tarihi olan 4 Kasım 1942'den sadece bir hafta sonra Varlık Vergisi'nin uygulamaya konmasıdır. İkincisi ise mükelleflerin Aşkale'den Sivrihisar'a sevklerinin başladığı 6 Ağustos 1943'ten üç gün sonra Haluk Pepeyi'nin Erzurum valiliği görevine getirilmesidir (BCA, Bakanlıklar Arası Tayin Daire Başkanlığı, 030.11.1.0/157.34.9; BCA, 030.18/152.59.5).

Bedenen çalışma mükellefiyeti konusunda yumuşama yoluna gidilmesine gelince esasında bu nokta genel olarak Varlık Vergisi Kanunu'nun tasfiyesine giden sürecin bir adımı olarak değerlendirilebilir. Yine verginin kaldırılmasına ilişkin bir adım olarak Eylül 1943'te Varlık Vergisi Yasası'na ek kanun lâiyhası kabul edilmişti. Bu ekle vergi borcunu ödeyemeyeceği anlaşılan hizmet erbabı kişilerin borçlarının terki Maliye Bakanlığının salahiyetine bırakılmıştı (BCA, 030.18/103.69.3.)

Verginin tamamen terkin edilmesi ise 1944 yılında olmuş, bu doğrultuda verginin tahsil edilmeyen kısmının artık tahsilinin mümkün olmadığı, bir kısmının da tahsilinin mükellefleri çok zor durumda bırakacağı gerekçesiyle verginin tasfiyesine 15 Mart 1944 tarihinde karar verilmiş; iki gün sonra yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 17 Mart 1944, 1).

Varlık Vergisi mükelleflerinin sayısı, tarh edilen vergi miktarı, tahsil edilen vergi ve terkin edilen vergiyle alakalı aksi veriler mevcut olmasına rağmen (BCA, 030.1.0/85.560.19), 15 Mart 1944 tarihli TBMM Zabıt Ceridesi'ne göre son rakamlar şöyledir (TBMMZC, 7. Devre, 29. İnikat, c. 8, 51):

Tablo 13: Varlık Vergisi'yle İlgili Son İstatistikler	
Mükellef Sayısı	114.368 Kişi
Tahakkuk Ettirilen Vergi	465.384.000 TL
Düzeltilme Sonrası Vergi	424.906.421 TL
Tahsil Edilen Vergi	314.920.910 TL
Terkin Edilen Vergi	109.968.481 TL

Sonuç

Varlık Vergisi, Osmanlı Devleti'nin yıkılış döneminden itibaren takip edilen millî iktisat anlayışı doğrultusunda, sermayenin millileştirilmesi siyasetinin devamı niteliğinde olan bir vergidir. II. Dünya Savaşı konjonktüründen istifade edilerek, iktisadi zorunluluklardan dolayı çıkarıldığı beyan edilmesine rağmen, sermayenin el değiştirilmesi yolunda kullanılmıştır. Nitekim kanunun uygulanışı ve mükellef cetvellerinin hazırlanması sırasında, şahısların maddi durumları kıstas alınmamış, onların dini kimlikleri göz önünde bulundurularak gruplandırma yapılmıştır. Bir nevi fişleme olarak nitelendirebilecek olan bu yöntem, sermayenin devlet eliyle gayrimüslimlerden alınıp, Müslümanlara transferi olduğunun bir göstergesidir. Gayrimüslimlerin vatandaş gibi değil de yabancı bir unsur olarak algılandığını gösteren bu ayrımcı politikanın meşruluğunun sağlanması için, ilgili siyasi aktörlerin meclis konuşmalarındaki ötekileştirici söylemleri dönem basınca yinelenmiştir. Bu doğrultuda, özellikle CHP üyesi gazetecilerin görev aldığı gazeteler, hükümetin resmi yayın organı mahiyetinde faaliyet yürütmüşlerdir. Bununla birlikte gazetelerinde verginin gerekliliğini güçlü bir şekilde savunan milletvekili kimliğine haiz yazarların, vergi oylanırken oturuma katılmamış olmaları da dikkate şayandır. Verginin kısa sürede tahsilinin amaçlanması, vergiye itiraz yolunun kapalı olması, uygulama sırasında adam kayırmalar, vergi azaltmalar, kişisel husumetlerden ötürü vergi arttırmalar gibi yolsuzlukların yaşanması, gayrimüslimlerin servetlerinin büyük bölümünü vergi olarak ödemiş olmaları, Müslümanlar ile gayrimüslimlere tarh edilen vergilerin eşitlik ilkesine aykırı olması, vergiyi ödeyemeyenlerin gönderildikleri kamplardaki kötü koşullar ile çalışma kamplarına sadece gayrimüslimlerin gönderilmiş olmaları yasayı tartışılır kılmıştır. Bu bağlamda dikkate değer bir nokta da yabancı statüsündeki mükelleflerin konsolosluklarına başvurarak, diplomatları vasıtasıyla kendilerine tarh edilen vergi miktarlarında indirim sağlamaları veya vergilerinin tamamen silinmesidir. Bu durum, ülkenin tam bağımsızlık ilkesi ile de ciddi manada çelişmektedir.

Yasanın uygulanması sırasında emniyet müdürlüğü ve valilik görevlerini ifa eden Haluk Nihat Pepeyi'nin, Almanya seyahati ve buralardaki kampları ziyaret etmesi ayrıca dikkat çekicidir. Yanı sıra Varlık Vergisi uygulaması 1934 Trakya Olayları ve 6-7 Eylül 1955 Hadiselerinde de olduğu gibi azınlıklar nezdinde bir kırılma noktası olarak görülmektedir. Nitekim 1927 ile 1955 yılları arasında Türkiye'deki gayrimüslim nüfus, dışarı göç etmek suretiyle yavaş yavaş azalmıştır (Aktar, 1996, 144). Nüfus yapısındaki bu değişim Türkiye ekonomisini de etkilemiş, özellikle taşradan İstanbul'a gelen yeni sermaye sahipleri girişim becerisi ve kültürüne haiz olmadıklarından, azınlıkların yerini tam anlamıyla doldurmamışlardır. Sermayenin el değiştirilmesi sırasında iktisadi alanda görülen bu olumsuzluklar demografik, sosyal ve kültürel sahaya da yansımış, azınlıkların sayısal azalmaları Osmanlı'dan devralınan mozaik yapıyı zedelemiştir.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA, 030.18.01/12.941.19.
- BCA, 30.18.1.2/100.110.17.
- BCA, 30.10.0.0/135.971.23
- BCA, 30.10.0.0/144.31.13.
- BCA, 0.30.18/102.57.10.
- BCA, 0.30.18.01.02/101.10.19.
- BCA, 030.18.01.02/100.13.17.
- BCA, 030.18.01.02/109.168.
- BCA, 0.30.18./100.110.14.
- BCA, 030.10.0.0/135.970.8.
- BCA, 030.10/95.90.12.
- BCA, 030.10/135.971.24.
- BCA, 030.18/102.59.5
- BCA, 030.11.1.0/157.34.9.
- BCA, 030.18/152.59.5.
- BCA, 030.18/103.69.3.
- BCA, 030.1.0/85.560.19.

RESMİ YAYINLAR

Ayın Tarihi

No: 108, Kasım 1942.

Düster

26 Ocak 1940, Tertip 3, c. 21.

Resmî Gazete

26 Kânunusani 1940, No. 4417.

19 Kânunusani 1942, No. 5010.

12 Kasım 1942, No.5255.
12 Kânunusani 1943, No. 5302.
17 Mart 1944, No.5657.

TBMM Zabıt Cerideleri

1 Kasım 1942, 6. Devre, c. 28, 4. İçtima, 1. İnikat.
11 Kasım 1942, 6. Devre, c. 28, 4. İçtima, 3. İnikat.
15 Mart 1944, 7. Devre, c. 8, 1. İçtima, 29. İnikat.

GAZETE VE DERGİLER

Agos

“Varlık Vergisi ve Aşkale’nin Mimarları Nazilerden Ders Almış”, 9 Mart 2012.

Akbaba

Orhan Seyfi Orhon, “Yahudi Vatandaşlar”, 23 Nisan 1942.

Akşam

Necmettin Sadak, “Varlık Vergisi Bir İnkılap Kanunudur”, 7 Aralık 1942.

“Varlık Vergisi Borcunu Ödemeyenlere Haciz Uygulanacak”, 21 Ocak 1943.

Akşam Postası

“Cezalı Ödeme Süresi 18 Son Kanun Pazartesi Son Bulacak”, 17 Son Kanun 1943.

“İlk Gün Kırk dört Haciz Ekibi Faaliyete Başladı”, 21 Son Kanun 1943.

“İlk Hacizler”, 22 Son Kânun 1943.

“İlk Kafile Yarınki Trenle Aşkale’ye Sevk Ediliyor”, 20 Son Kânun 1943.

“Vergiye Ödemeyenlerin Sevki İçin Bu Sabah Emir Geldi”, 22 Son Kanun 1943.

“32 Mükellef Aşkale’ye Gitti”, 30 Son Kânun 1943.

“Sahibinin Sesi Binası Sümerbank’a Satıldı”, 28 İlay 1943.

“Mensucat Fabrikası Satıldı”, 8 Şubat 1943.

Cumhuriyet

“En Yüksek Varlık Vergisini Ödiyecek Olanlarla Mülakat”, 17 Aralık 1942.

“Varlık Vergisi Kanunu Bütün Şartlarla Tatbik Edilecektir”, 21 İkinci Kanun 1943.

Hürriyet

Sadun Tanju “Bir Devre Işık Tutan Anılar Suat Hayri Ürgüplü’nün Politika ve Diplomaside 40 Yılı”, 27 Aralık 1982.

“İshak Alaton Babamı Buradan Götdürdüler”, 13 Kasım 2012.

Milliyet

Miraç Zeynep Özkartal, “Varlık Vergisini Affettim Çünkü İnönü Bizi Hitler’den Kurtardı”, 29 Ocak 2012.

Şalom

Metin Delevi, “Tarihin Gizli Ünlüleri/Rav. Hayim Nahum Efendi 2”, 26 Mayıs 2010.

Naim Güleriyüz, “Hahamların En Diplomatı veya Diplomatların En Hahamı”, 31 Ocak 2018.

Tasvir-i Efkâr

“Vurgunculara ders olsun İzmir’de bir Yahudi beş sene hapse mahkûm oldu”, 1 Temmuz 1942.

“Yahudi tüccarlar nasıl ihtikâr yapıyorlarmış?”, 20 Ağustos 1942.

“İstifçi iki Yahudi yakalandı”, 9 Eylül 1942.

Feridun Kandemir, “Aşkale Yolcuları Arasında: Moda-Palas Kampından, Apergis Pansiyonuna”, 23 Ocak 1942.

ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

Akar, Rıdvan (1992). *Varlık Vergisi Kanunu Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği*. İstanbul: Belge Yayınları.

Akar, Rıdvan (2006). *Aşkale Yolcuları: Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*. İstanbul: Doğan Kitap.

Aktar, Ayhan (2011). *Yorgo Hacdimitradis’in Aşkale Erzurum Günlüğü (1943)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aktar, Ayhan (2014). *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Alaton, İshak (2000). *Görüş ve Öneriler*. İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık.

Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü (2006). Hazırlayan: Dünya Gazetesi, Yayın Kurulu Ed. Arif Uğur, İstanbul: Dünya Yayıncılık.

Aydemir, Şevket Süreyya (2016). *İkinci Adam*. c. 2, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Bali, Rıfat N. (2012). *Varlık Vergisi Hatıralar-Tanıklar*. İstanbul: Libra Kitapçılık.

Bali, Rıfat N. (2017). *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Boratav, Korkut (2006). *Türkiye’de Devletçilik*. İstanbul: İmge Kitabevi.

Çumralı, Sedat-Karay, Talat (1943). *Son Değişikliklere Göre Şerhli ve İzahlı Millî Korunma Kanunu*. Ankara: Ulusal Matbaa.

Deringil, Selim (2009). *Denge Oyunu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Devlet İstatistik Enstitüsü (1973). *Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı*. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Gazier, Bernard (2018). *Büyük Bulran 1929*. Çev. Ayşe Gür. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Gökbunar, Ali Rıza-Kahriman, Hamza (2014). *Karneli Yıllar Bir Savaş Maliyesi Uygulaması*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

İnan, A. Afet (1972). *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933*. Ankara: TTK.

İnan, A. Afet (1973). *Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936*. Ankara: TTK.

İnan, A. Afet (1989). *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*. Ankara: TTK.

İnan, Arı (1982). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*. Ankara: TTK.

Kayra, Cahit (2013). *Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü 1923-1950 Devletçilik Altın Yıllar*. c. 1, İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Kayra, Cahit (2018). *Varlık Vergisi*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Koç, Vehbi (1973). *Hayat Hikâyesi*. İstanbul: Apa Ofset.

Koçak, Cemil (1996). *Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*. c.2, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kuruç, Bilsay (2012). *Mustafa Kemal Dönemi’nde Ekonomi Büyük Devletler ve Ekonomi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Metinsoy, Murat (2007). *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Mütercimler, Erol (2010). *Aynadaki Tarih*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Oran, Baskın (2013). *Türk Dış Politikası 1919-1980*. c.1, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ökte, Faik (1951). *Varlık Vergisi Faciası*. İstanbul: Nebiloğlu Yayınevi.

Pur, Hüseyin Perviz (2007). *Varlık Vergisi ve Azınlıklar*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Şimşir, Bilal N. (1990). *Lozan Telgrafları*. Ankara: TTK.

Türkiye'nin İkinci Sanayi Planı 1936 (1973). Ankara: TTK.
Varlık Vergisi Faciasının Neticelerinden Toronto Bezmen Davası (t.y). İstanbul: Tan Matbaası.

MAKALELER

- Aktar, Ayhan (1996). Varlık Vergisi ve İstanbul. *Toplum ve Bilim*, S. 71, s.97-149.
- Aktar, Ayhan (1999). Varlık Vergisi Sırasında Gayrimenkul Satışları: İstanbul Tapu Kayıtlarının Analizi (26 Aralık 1942-30 Haziran 1943). *Toplumsal Tarih*, c. 12, S. 69, s. 10-21.
- Bakar Bülent (2013). İstanbul'da Ekmek Karnesi Uygulaması Karne ve Ekmek Suistimalleri (1942-1946). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, c. 12, S. 24, s. 1-60.
- Baran, Alim Tülay (1998). İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinin Mali Portresi. *Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri II (20-22 Ekim 1997-İstanbul)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, s. 227-239.
- Coşar, Nevin (2003). Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58/2, s. 1-27.
- Dokuyan, Sabit (2014). Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), s. 23-55.
- Metintaş, Mustafa Yahya-Mehmet Kayıran (2008). Refik Saydam Hükümetleri Dönemi'nde Türkiye'nin Ekonomi Politikası (1939-1942). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), s.155-184.
- Yalçın, Osman (2012). Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması. *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, I/I, s. 313-354.
- Yavuz, Ali (2009). Başlangıcından Bugüne Türkiye'nin Borçlanma Serüveni: Durum ve Beklentiler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, s. 203-226.

İNTERNET KAYNAKLARI

Web:1 <https://www.ekodiolog.com> (Erişim: 03.12.2019)